

CANTORS CASTRATS EN LA CAPELLA DEL COLLEGI SEMINARI DE CORPUS CHRISTI DE VALÈNCIA, ENTRE LES VEUS DE TIPLE MASCULINES ADULTES I INFANTILS DURANT EL SEGLE XVII

MIREYA ROYO

Doctora en musicologia per la Universitat d'Oviedo

RESUM

La capella del Col·legi Seminari de Corpus Christi de València, fundada per Juan de Ribera (1532-1611), va iniciar la seva activitat el 1605 amb un conjunt important de veus, ministrils i sis infants. Els nens rebrien la formació necessària per poder incorporar-se, després d'un període d'iniciació, a la interpretació de la polifonia amb les seves veus de tiple. Entre ells, i al llarg del segle XVII, vint-i-vuit van ser castrats; anomenats comunament *capons*, més d'un trenta per cent d'aquests infants van ser acomiadats per falta de condicions. Sembla, per tant, que l'afició per les veus de castrat que es va anar imposant durant el segle XVII va obtenir un èxit relatiu pel que fa a la seva elecció i continuïtat en aquesta important capella valenciana.

PARAULES CLAU: Juan de Ribera, València, capella de Corpus Christi, infants, tiple, falsetista, castrat, capó, polifonia, segle XVII.

CASTRATI IN THE CHAPEL OF THE CORPUS CHRISTI SEMINARY COLLEGE OF VALENCIA, AMONG THE ADULT AND CHILD MALE SOPRANO VOICES IN THE 17th CENTURY

ABSTRACT

The Chapel of the Corpus Christi Seminary College of Valencia, founded by Juan de Ribera (1532-1611), began its activity in 1605 with a large set of voices, instrumentalists and six children. The children would receive the necessary training to be able to take part, after a period of initiation, in the performance of polyphony with their soprano voices.

Over the course of the 17th century, twenty-eight boys were castrated. Called *capons* in Catalan, over thirty per cent of these children came to be dismissed due to their lack of suitable qualities. It would thus appear that the liking for castrati voices, which grew throughout the 17th century, became relatively well established in view of its selectivity and continuity in this important Valencian chapel.

KEYWORDS: Juan de Ribera, Valencia, Corpus Christi Chapel, children, soprano, falsetto singers, castrati, *capons*, polyphony, 17th century.

Juan de Ribera va néixer a Sevilla el 1532 i va morir a València el 1611. Fill de Pedro Enríquez i Afán de Ribera i Portocarrero, comte dels Molars, duc d'Alcalá dels Gazules i marquès de Tarifa, virrei de Catalunya (1554-1558) i Nàpols (1558-1571), va ser educat a Salamanca, fou bisbe de Badajoz a partir de 1562 —diòcesi en la qual va promulgar els decrets tridentins el 1564—, arquebisbe de València i Patriarca d'Antioquia des de 1568.

En heretar del seu pare, mort el 1571, una quantiosa fortuna, Juan de Ribera va iniciar la fundació del Col·legi Seminari de Corpus Christi,¹ en signà la carta de fundació el 1583 i rebé la butlla papal de Gregori XIII el 1584. Primerament, es va erigir l'església i, de seguida, l'edifici annex com a Col·legi. Les obres de la capella es van iniciar el 1586 i no van finalitzar abans de 1609, encara que la capella va començar la seva activitat el 1605.

La configuració de la capella musical va ser supervisada pel seu mestre Joan Narcís Leysa (mort el 1614), a imatge i semblança de la capella catedralícia d'on procedia, i s'inscriu en la tradició del segle XVI; en les constitucions de la capella es reflecteix tot allò referent a l'organització del seu personal i al cerimonial a seguir durant el cicle litúrgic, amb indicacions pel que concerneix a la litúrgia cantada.

Al llarg del segle, s'observa una evolució en les pràctiques musicals, reflectida en una preeminència més o menys important de determinats tipus de veu: en aquest article s'analitzarà succintament la presència de castrats en la capella, tant adults com nens.

Entre els anys 1605 i 1706, hi ha dades documentals d'un total de vint-i-vuit capellans amb veu de tiple, entre ells onze triples primers, quantitat escassa per a la importància atorgada a aquesta veu en el cant de la polifonia: les constitucions de la capella assenyalen com a perceptiva la presència de dos triples entre els oficials o capellans primers, que havien de ser sacerdots i tenir perícia en la interpretació a cant d'orgue;² el primer tenia assignat un salari de 150 lliures a més de les distribucions, mentre que el segon rebria 100 lliures.³

1. Més conegut a València, ja durant el segle XVII, com «Col·legi del Patriarca», «El Patriarca» o «El Col·legi», i també en castellà. Utilitzarem aquestes accepcions al llarg del text.

2. Juan de RIBERA, *Constituciones de la Capilla de Corpus Christi, 1610*, cap. XXIII, ap. 1-2, València, Bernardo Nogués, 1661, p. 32 (reed., València, Ferrer Orga, 1896).

3. Juan de RIBERA, *Constituciones de la Capilla de Corpus Christi, 1610*, cap. LXXVI, ap. 9-10, p. 143.

Per projectar les constitucions cap a la realitat pràctica dels nostres cantors tiples al llarg del segle XVII, és necessari tractar de comprendre la ràpida evolució que s'havia produït durant els últims decennis del segle XVI, coincidint amb la fundació del Col·legi del Patriarca: Josep M. Gregori aborda el problema de les diverses accepcions per a les veus agudes durant el segle XVI, tot analitzant una extensa i variada col·lecció de fonts documentals procedents de la capella papal; en aquestes va poder constatar la demanda de cantors hispànics a causa del falset que utilitzaven, únic entre els cantors europeus, només superat per l'estil artificios dels *castrati* amb l'arribada del Barroc.

Gregori explica que els cantors espanyols eren capaços d'utilitzar, a més del seu registre natural, una veu amb falset de cap, recurs tècnic que potser havien desenvolupat per «[...] la necesidad y conveniencia de reforzar las partes agudas de la polifonía interpretadas por los tiples escolanes de nuestras catedrales, quizás con el objeto de contrarrestar la potencia sonora de los ministriles y lograr así, un mayor equilibrio tímbrico».⁴

A Espanya aquests usos romandrien vius almenys fins a la completa generalització dels castrats, i amb ells el canvi que amb el Barroc va conduir cap a la polarització tímbrica. Els falsetistes van ser, en realitat, els primers cantants virtuoses: «Dentro de este contexto estético del Manierismo es necesario destacar la importancia de la aparición del virtuosismo vocal, por la incidencia que tuvo en el propio desarrollo y en la configuración tímbrica de las voces que interpretaban, e improvisaban, las partes agudas de la polifonía».⁵

Als territoris hispànics, a la veu de *soprano* —vocal italià que procedeix de *sopra*, 'damunt'— se l'anomenava *triple* ja al segle XVI. Covarrubias diu de la veu triple: «Dixose así, quasi triple, porque en rigor la música tiene tres voces acordadas, baxo, tenor, y superano, que es el tiple, y por ser tercera voz en orden, se dixo triple».⁶ Tot indica, doncs, que el vocabulari de la polifonia hispana reposa sobre la idea d'un cant pla al qual s'afegeixen dues veus superiors, i la tercera és el tiple. Sembla que el registre únic dels falsetistes aniria progressivament caient en desús a mesura que s'imposaven els nous estils, en els quals es preferia la veu mixta per al desenvolupament de les noves formes vocals des dels inicis del segle XVII.

Els castrats espanyols van anar substituint els falsetistes; Giacomo Spagnolletto fou el primer a arribar al Vaticà el 1562, seguit d'altres grups enviats per Bartolomé Escobedo i Tomás Luis de Victoria. A poc a poc, van ser els italians els qui van dominar el panorama musical, després de les primeres dècades del se-

4. Josep M. GREGORI, «Falsetistas y evirados: reflexiones sobre la tradición tímbrica hispánica y las partes de *Cantus* y *Altus* en el tránsito del Renacimiento al Barroco», *Revista de Musicología*, vol. 16, núm. 5 (1993), p. 2774 i p. 2775, n. 16.

5. Josep M. GREGORI, «Falsetistas y evirados: reflexiones sobre la tradición tímbrica hispánica y las partes de *Cantus* y *Altus* en el tránsito del Renacimiento al Barroco», p. 2777.

6. Sebastián de COVARRUBIAS OROZCO, *Tesoro de la lengua castellana o española, 1611*, en línia a <<http://fondosdigitales.us.es/fondos/libros/765/16/tesoro-de-la-lengua-castellana-o-espanola/>> (consulta: gener 2016), esp. s. v. *triple*.

gle XVII. Això està en perfecta consonància amb la difusió de *Le nuove musiche* de Caccini a partir de 1601.⁷

A més d'això, sabem per Gregori que, almenys al Vaticà —molt probablement els regnes hispànics seguissin una pauta semblant—, els castrats es van limitar a cantar les parts de *cantus*, *superius* i *sopranus*, ja que el registre dels contralts era excessivament greu per a la gran majoria d'ells. De fet, el cardenal Altieri, ja a la fi de segle XVII, va arribar a signar un decret prohibint l'admissió de contralts castrats.⁸

Entre els cantors adults que van entrar en la capella del Col·legi, no hi ha referència a cap castrat o *capó*, però —si Ángel Medina té raó— les veus agudes solien ser cantades per castrats, donada la popularitat d'aquests cantors i la gran quantitat de referències literàries als mateixos durant el segle XVII; Medina reconeix, això no obstant, que és difícil de documentar:

[...] los tiples y contraltos presentan una especial variedad interna derivada de las peculiaridades fisiológicas con las que son capaces de realizar su cometido: de modo natural, mediante técnicas de falsetismo o por castración. Estos factores, más el eufemismo de las actas en el último caso, dificultan las posibilidades de establecer el cómputo y el status de los capones en un centro eclesiástico.⁹

Encara que no es pot provar la presència de capellans i cantors castrats en el Patriarca perquè no està explícitament en la documentació d'arxiu, es dona el cas de Francisco Otal, que va arribar l'abril de 1609 i va marxar durant l'últim trimestre de 1610.¹⁰ Pel seu cognom col·legim que venia d'Aragó i, una vegada va haver marxat de València, es devia dirigir cap a Sevilla o directament a terres americanes, on apareix anotat en les actes capitulars de la catedral de Sucre com a castrat.¹¹

Certament sembla que al segle XVII l'objectiu de la castració era conservar la veu d'aquells subjectes que mostressin bones condicions i qualitats per al cant, encara que veurem, en analitzar el cas dels infants castrats o capons, que això no sempre es va verificar després de la castració.

Ángel Medina conclou en el seu llibre: «Una lectura en porcentajes podría formularse así: entre el veinticinco y el cincuenta por ciento de los tiples de una catedral media del siglo XVII eran capones».¹² Caldria tractar de corroborar aques-

7. Giulio CACCINI, *Le nuove musiche*, Florència, 1601.

8. Josep M. GREGORI, «Falsetistas y evirados: reflexiones sobre la tradición tímbrica hispánica y las partes de *Cantus* y *Altus* en el tránsito del Renacimiento al Barroco», p. 2777.

9. Ángel MEDINA, *Los atributos del capón: Imagen histórica de los cantores castrados en España*, Madrid, ICCMU, p. 45.

10. ACCV Sacristía, *Hojas de salarios anuales por tercias*, I-1609 a III-1610. Els salaris es pagaven cada quatre mesos, tres vegades a l'any. Les distribucions es pagaven setmanalment.

11. Robert STEVENSON, *La música en las catedrales españolas*, Madrid, Alianza Música, 1992, p. 259, n. 102.

12. Ángel MEDINA, *Los atributos del capón: Imagen histórica de los cantores castrados en España*, p. 83.

ta afirmació traçant l'itinerari professional dels infants castrats que haguessin passat per les seues catedralícies i esglésies espanyoles; pot ser que en els documents sobre infants hi hagi més informació, com n'hi ha en l'*Asiento de los infantillos*¹³ del Patriarca: en aquest hem trobat esment a vint-i-cinc capons del total de vint-i-vuit, la qual cosa prova que la capella del Col·legi no va quedar al marge de la gran afició que hi va haver a aquestes veus durant el segle XVII. Per lògica, els infants capons amb bones veus es convertirien en adults i passarien —si no tots, una part significativa— a ser cantors en diferents capelles catedralícies. És el cas del tiple Joan Romero, capellà al Col·legi entre 1645 i 1651, i uns altres que veurem a continuació.

Observant el quadre annex, comprovem que la majoria dels castrats de la nostra capella van ser registrats com a tals en l'*Asiento*, però no tots:¹⁴ malgrat que el primer capó reconegut va ser Luis Vicente Cotanda, número 1 del quadre, solament s'esmenta aquesta circumstància en un rebut de roba de 1623. Això ens fa pensar que potser durant els anys anteriors algun dels infants fos també capó encara que no consti, ja que sí que hi havia interès a reclutar-los. De fet, a l'octubre de 1610 es va fer un pagament de 4 lliures a Jerónimo López, que al seu torn havia pagat el vicari de la parròquia de Cantavieja, al Maestrat aragonès, perquè proporcionés al Col·legi «[...] tres capados para infantillos, que nos dijo havia muy buenos, y por la necesidad que havia en la iglesia nos pareció al vicerector y a mí dalle esto para que los truxese [...]».¹⁵ Posteriorment, López reconeixeria que es va tractar d'un engany.

Poc després, al desembre d'aquest mateix any, el capellà Gerónimo Palacios¹⁶ va cobrar trenta-cinc lliures amb setze sous i tres diners per haver estat a Sos del Rei Catòlic dues vegades tractant de reclutar dos capons i a Pedrola negociant amb un cantor anomenat mossèn Orcal; posteriorment, va reclamar diners al Col·legi per mantenir uns quants dies tres capons: no sabem si dos eren els mateixos de Sos que, posteriorment, va portar a València, cobrant, a més, per la mula i el mosso.¹⁷

Revisant l'*Asiento*, la primera anotació del qual és precisament de 1610, trobem només un ingrés al desembre d'aquest any, de Martín Aguilar: atès que no s'esmenta que fos capó, pensem que potser Palacios va arribar amb ell i els anteriors dos capons, i va ser el tercer l'infant Aguilar, no castrat, l'únic finalment admès en la capella.

13. ACCV Sacristía, *Asiento delos infantillos moços de coro, acólitos, monaguillos, asistente, portero y campanero, 1610-1823*, f. 8v. D'ara endavant, serà anomenat *Asiento*.

14. Menció a vint-i-cinc capons d'un total de vint-i-vuit, donat que el número 1 no va ser inscrit com a castrat, i els números 20-21 no foren inscrits.

15. ACCV Sacristía, *Recibos, órdenes de pago, memoriales, edictos y gasto menudo*, memorial 6 octubre 1610.

16. Capellà segon veu de contracte entre 1608 i 1612 (ACCV Sacristía, *Hojas de salarios anuales por tercias*, I-1608 a I-1612).

17. ACCV Sacristía, *Recibos, órdenes de pago, memoriales, edictos y gasto menudo*, 22 desembre 1610.

Hi ha algun rebut anterior d'arribada de nens al Col·legi, però ignorem si es tractava de capons o no.¹⁸ Al desembre de 1609, el capellà Felipe Perandreu¹⁹ va cobrar trenta-quatre lliures i deu sous «[...] por los gastos y trabajos que tuvo en las idas de Güesca para tratar del Tiple [...]».²⁰ Desconeixem si es va tractar d'un infant castrat o un adult, però no va entrar cap tiple nou per aquestes dates ni tampoc cap infant castrat.

En qualsevol cas, l'aparició oficial de castrats al Col·legi es retarda, com a mínim, a 1619, amb el ja esmentat Luis Vicente Cotanda, número 1, i, segons l'*Asiento*, a 1621, amb Juan Domingo, número 2. El seu nombre total va ser de vint-i-vuit entre els anys 1619 i 1700. A més del primer cas, el 1664 trobem, només pels rebuts de roba a la seva sortida, Antonio Quinto, número 20, i Miguel Alcón, número 21 i possible substitut de l'anterior, al qual se li va fer roba malgrat no ser admès. Cap dels dos apareixen anotats en l'*Asiento*.

L'arribada d'infants capons al Col·legi és bastant regular fins al número 26, Domingo Català, que va arribar el 1679. Van passar catorze anys fins a l'últim ingrés, el 1693. Es va indicar l'edat només en una ocasió, Bartholomé Berdún, número 17, que va arribar al Col·legi amb dotze anys.

Segons consta en les constitucions de la capella, en ser admesos els infants havien de comprometre's a romandre-hi tres anys, després dels quals rebrien roba i trenta lliures —deu lliures anuals—, sempre que no abandonessin la plaça abans d'hora, «[...] no embargante la obligación, ò se echaren por incorregibles [...]».²¹ L'uniforme i la roba de cor pertanyia al Col·legi. A més, sovint la totalitat dels diners es gastava exclusivament en roba. Encara que no va quedar escrit en les constitucions, en complir el temps podien continuar com a infants sota les mateixes condicions si encara no havien mudat la veu, segons es desprèn de l'*Asiento*.²²

A la pràctica, al nen se li computava salari des del moment que era capaç de cantar la seva part: per cobrar les esmentades deu lliures anuals, no només s'havia de cantar «destre», sinó que havia de fer-se per un període de tres anys.

Per tant, si l'infant cantava la seva part i perdia la veu abans dels tres anys, cobraria a la seva sortida, però marxaria sense salari si la sortida no fos justificada, si complís tres anys sense cap progrés —en tal cas, s'acomiadava abans— o si fos expulsat. Així i tot, hi ha nombrosos casos de nens que van cobrar el seu salari en cantar la seva part encara que no fes tres anys que hi eren.

18. «[...] por lo que gastó en traer a los tiples de Albarracín por mandato del Patriarca mi Señor» (ACCV Sacristía, rebut 3 juny 1609).

19. Capellà segon sense salari, present en la capella el 1609; hi romania el 1630 quan va ser amonestat per mal comportament (ACCV Sacristía, *Correcciones delos ministros dela Capilla y Colegio de Corpus Christi 1608-1742*, f. 6r. D'ara endavant, serà anomenat *Correcciones*).

20. ACCV Sacristía, *Recibos, órdenes de pago, memoriales, edictos y gasto menudo*, 5 desembre 1609.

21. Juan de RIBERA, *Constituciones de la Capilla de Corpus Christi, 1610*, cap. LXXIII, ap. 1, p. 141.

22. «[...] ysi acabados los tres años querrá estar enla capilla pareciéndole alos collegiales perpetuos sele aya de dar cada un año diez libras ycomida y vestir como en los primeros tres años [...]» (ACCV Sacristía, *Asiento*, nomenament de Jacinto Belloch, f. 2v).

Un total de tres capons, números 2, 11 i 24, van ser apuntats a la seva arribada com a capaços de cantar la seva part o cobrant a l'arribada, mentre que dos, números 6 i 8, van començar a fer-ho i a cobrar salari durant el primer any de la seva arribada; altres quatre, números 1, 5, 17 i 23, van començar a cantar la seva part entre un i tres anys després del seu ingrés.

Solament el número 16, Matías Iranzo, que va trigar gairebé cinc anys a cobrar salari, i el número 6, Joan Romero, van romandre com a capellans al Col·legi, mentre que el número 28 va marxar a ocupar una capellania en lloc desconegut. Això no deixa de provocar cert desconcert: com es podia prendre la decisió de castrar un nen que no sabia cantar perquè preservés la seva bella veu?

Tot sembla indicar que amb un mínim índex de bona veu es va castrar nens molt petits; l'únic de qui coneixem l'edat —Bartholomé Berdún, número 17—, tenia dotze anys quan va arribar el 1656 i no va cantar la seva part fins a 1658. Donat que el canvi de veu té lloc al voltant dels catorze anys, el criteri per escometre aquesta operació sembla no existir, ja que encara es podria haver esperat almenys als tretze anys.

Així, doncs, onze castrats van resultar ser suficientment hàbils i bons cantors, a banda del fet que dels números 1, 3, 4, 5, 9, 10, 15, 20 i 25 no s'informa de la seva perícia vocal o s'indica que no sabien cantar la seva part. D'altra banda, un total de deu capons van ser acomiadats per falta de condicions vocals i musicals: números 7, 9, 12, 13, 14, 18, 19, 21, 22 i 26; el 12 per estar malalt i no aprofitar la seva veu, el 21 després de sis mesos de prova —per ser incompetent i massa petit— i, en el cas del número 27, no va tenir efecte l'elecció. En referència a la sortida, a més dels qui van ser acomiadats per no tenir condicions musicals, es descobreix el motiu de la marxa de cinc capons, mentre que altres cinc, números 5, 8, 11, 15 i 17, van marxar a la seu.

Gràcies, també, al llibre *Correcciones...*, corroborem la preocupació i l'interès que les veus de tiple suscitaven: el valencià Florián García havia estat infant del Col·legi entre el 29 de març de 1626 i el 7 de gener de 1627:²³ en arribar tenia onze anys i no consta com a capó. No s'especifiquen les raons de la seva marxa, però a l'inici de 1627 havia de tenir encara dotze anys; potser fos castrat en aquelles dates.

La qüestió és que amb dinou anys el tornem a trobar al Col·legi, sense que constin edictes, oposició ni nomenament: entre 1633²⁴ i 1635 va ser capellà segon amb trenta lliures anuals, que van augmentar fins a cinquanta;²⁵ va desaparèixer

23. ACCV Sacristia, *Asiento*, f. 8v.

24. L'any anterior a la seva tornada al Col·legi el 1633, era cantor a la catedral de València: «6 de març 1632. Nominació de cantor tiple Florián García ab salari de 100L» (ACV, *Salarios 1605-1810*, manuscrit sign. 1631).

25. ACCV Sacristia, *Libro de Nominaciones*, f. 8v, setembre 1634. D'ara endavant, serà anomenat *Nominaciones*. Només consta aquest augment, i no el nomenament de 1633, que coneixem pels fulls de salaris. El 1633 i 1635 rep dos ajuts i un pagament al seu pare, cosa que fa suposar que tenia l'aspiració de guanyar més diners (ACCV Sacristia, *Recibos, órdenes de pago, memoriales, edictos y gasto menudo*, rebut 26 març 1633 / rebut 3 octubre 1635).

fins a setembre de 1636,²⁶ en què va ingressar com a capellà primer amb vuitanta lliures anuals, i va marxar de nou als dos mesos i dos dies. Aquestes anades i vingudes, així com algunes ajudes rebudes, mostren un cantor amb expectatives de fer carrera professional. Havia de tenir bona veu perquè el 7 de març de 1641 torna a ingressar sense oposició ni edictes, aquesta vegada amb una capellania segona, però amb les cent cinquanta lliures de salari reservades als tiples primers; això indica que no estava ordenat sacerdot.

No obstant això, Florián buscava un tipus de vida més cortesana que monacal, perquè a l'octubre d'aquest mateix any va ser amonestat per sortir de caça amb massa freqüència, faltar a les seves obligacions en el cor i, a més, «[...] sele yva perdiendo la boz, y que los que le oyen y entienden de música dizen havia perdido tres, o quatro puntos della por ser ejercicios de mucha fuerça y acalorarse. Y se le advirtió no fuese a caza, ni hiziesse ejercicios con los quales perdiere la boz porque el Colegio no havia de pasar por ello [...]».²⁷

En només sis mesos, el primer tiple de la capella havia sofert el descens d'entre una tercera i una quarta. Probablement, l'amonestació no va fer l'efecte esperat en Florián, perquè en finalitzar aquesta mateixa tèrcia al desembre de 1641 va desaparèixer definitivament de la capella.

A partir d'aquesta data, la necessitat de tiples obliga els col·legials a prendre decisions extraordinàries. Encara que no es convoquen oposicions fins a 1645, el Col·legi allega, el 1644, no poder trobar aquestes veus com a argument per incorporar de manera regular al cor dos infants capons:

En dicho se determinó que a Juan Montañés tiple infantilillo se le añadiesen 5 libras de salario a las 30 libras que tiene por quanto haviendo puesto edictos el Colegio para tiple aún no se ha hallado. Y este con otro infantilillo suplen la falta de tiple. Y como no es aun de suficiente disposición para proveherles en segunda capellanía por esto el Colegio le añadió este salario forzado de la necesidad de tiples.²⁸

El Col·legi va preferir fer ús dels mitjans disponibles i evitar, així, la despesa que suposava la convocatòria d'oposició i el pagament de salaris a tiples professionals. Sembla clara la preferència per la veu del cantor castrat per als registres aguts, que tenia un pes indiscutible en l'elecció.

Juan Montañés, número 11 i terolenc de Mosquerola, havia arribat al Col·legi el 1642 procedent de la catedral valentina: «[...] ofreciole el colegio darle treinta escudos [= 30 lliures] cada un año por ser muy diestro ybuena voz».²⁹ No

26. ACCV Sacristía, *Libro de Nominaciones*, f. 9r, edictes i nominació, 8 setembre 1636.

27. ACCV Sacristía, *Correcciones*, f. 24v, amonestació Florián García 7 octubre 1641.

28. ACCV Sacristía, *Libro de Determinaciones* I, f. 82, *Prima mensis* març 1644. D'ara endavant, serà anomenat *Determinaciones*. L'original es va perdre i en la transcripció que es pot consultar posa el nom «Francisco Muñoz», però es tracta d'una errada, ja que Muñoz va estar al Col·legi entre 1681 i 1685.

29. ACCV Sacristía, *Asiento*, f. 22v.

obstant això, aquesta no va acabar d'agradar al Col·legi i així es fa constar el dia en què, per segona vegada, se li va augmentar el salari per cantar de tiple en la capella sense fer-lo capellà: «Se determinó que a Juan Montañés se le añadiesen 10 libras de salario además de las 35 que tiene porque no se hallan, triples y con esto se ofreció de no tratar de acomodarse en otra parte que por no tener suficiente cuerpo no se le dio capellanía segunda».³⁰

Sis mesos després, Montañés va tornar a la catedral. En el llibre dels infants podem consultar els diversos pagaments a compte que va rebre, i comprovem que se'l va tractar amb generositat. Quan el 1645 es va decidir convocar l'oposició per tiple, l'opció del Col·legi semblava ja ser favorable al conegut capó número 6, Joan Romero, donat que de Montañés s'indica: «[...] que se pague a Joan Montañés tiple 15 libras que se le ofrecieron quando se pasó de la Seo al Colegio por infantilillo por tener poco cuerpo».³¹

Joan Romero procedia de Galve, a la província de Terol, i va ingressar el 19 d'abril de 1635; en l'anotació se l'esmenta com a capó; per tant, havia de tenir com a mínim onze o dotze anys. Amb seguretat, era ell l'altre infant que supliria la falta de triples en la capella i va ser triat per ocupar la capellania segona de tiple el 1645. Els edictes i la provisió es van anotar en el *Libro de Determinaciones*, i diu simplement: «[...] que se pongan edictos para una capellanía segunda de tiple sin salario, pusiéronse jueves a 6, eligiose a Joan Romero».³²

En conclusió, la castració sembla haver estat una pràctica a la qual sovint es va recórrer sense suficient reflexió, i va afectar nens de molt poca edat procedents de petits pobles amb col·legiates i esglésies de certa importància, però en un entorn pobre i mancat d'expectatives. Moltes famílies pensarien que estaven oferint un futur a un fill amb el simple consell de qualsevol cantor de parròquia, o potser ni això. El resultat és que al Col·legi més d'un terç dels nens castrats van ser acomiadats per no servir per cantar, i fins i tot un va ser emprat com a criat d'un canonge catedralici, la qual cosa suposa un drama si tenim en compte el que s'havia de sofrir per conservar la veu de tiple.

30. ACCV Sacristía, *Determinaciones*, f. 84, determinació 4 desembre 1644.

31. ACCV Sacristía, *Determinaciones*, f. 87, determinació *prima mensis* juny 1645.

32. ACCV Sacristía, *Determinaciones*, f. 85, determinació *prima mensis* abril 1645.

TAULA 1
Infants castrats en el Coblegi del Patriarca. Segle XVII

<i>Infants capons</i>	<i>Edat</i>	<i>Entrada</i>	<i>Sortida</i>	<i>Diversos</i>	<i>Documents</i>
1. Luis Vicente Cotanda, de Mosquerola, Terol.	No s'indica.	1 octubre 1619. Cobra salari des de Corpus de 1621.	1624.	Nebot d'un frare del convent de predicadors. Se sap que és capó pel primer rebut de roba. Última menció en paper de música i enquadernació en «Gasto menudo», 4 maig 1624.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 5v. ACCV Sacristía, <i>Recibos...</i> , rebut roba 20 juny / 5 set. 1623.
2. Juan Domingo, de Torrecillas, Terol.	No s'indica.	24 abril 1621. Sabia cantar i «algo de contrapunto».	25 setembre 1622.	Se li dona salari per avançat i en acabar. Primera menció a capó anotada en l' <i>Asiento</i> .	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 5v. ACCV Sacristía, salari 19 febr. / 25 set. 1622. Cobra sense complir tres anys cantant la seva part.
3. Domingo Franco; no s'indica procedència.	No s'indica.	3 maig 1625.	No s'indica.	Se li fa roba per entrar.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 7v. ACCV Sacristía, roba 7-13 maig 1625.
4. Miguel Giral, de Saragossa.	No s'indica.	4 octubre 1625. Sense saber «cantar su parte».	Potser 2 febrer 1626. (Rebut.)		ACCV, <i>Asiento</i> , f. 7v. ACCV Sacristía, roba 2 febr. 1626.
5. Agustín Villanueva, de Caudiel, Castelló.	No s'indica.	Abril 1628. Sense saber cantar. Guanya salari el 1630.	Gener 1633.	Marxa a la seu. No se li donà salari, només una «sotanilla».	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 9v-9r. ACCV Sacristía, roba 27 gen. 1633.
6. Joan Romero, de Galve, Terol.	No s'indica.	19 abril 1635. Canta des d'agost 1635.	Abril 1645 capellania.	Capellà 2n triple des d'abril 1645. Va ensenyar les <i>Danses del Corpus</i> .	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 15v-15r. ACCV Sacristía, pagaments i bestretes 1637 / 1638 / 1640 / 1641 / 1642 / 1643 / 1645.

TAULA 1 (Continuació)
Infants castrats en el Col·legi del Patriarca. Segle XVII

<i>Infants capons</i>	<i>Edat</i>	<i>Entrada</i>	<i>Sortida</i>	<i>Diversos</i>	<i>Documents</i>
7. Martín Vicente, de Sandelpuerto, Terol.	No s'indica.	7 febrer 1636.	12 agost 1640.	Surt per «no ser de provecho» el 12 juliol 1636, però va tornar segons rebut final.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 16v-16r. ACCV Sacristía, rebut viatge 19 jul. 1636 / salari 11 ag. 1640.
8. Gerónimo Linares, d'Ontinyent, València.	No s'indica.	13 febrer 1636. Canta des de l'1 gener 1637.	3 agost 1639.	Va marxar a la seu enfadat amb el Col·legi.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 17v-17r. ACCV Sacristía, bestretes 5 nov. 1638 / 1 nov. 1639.
9. Juan Gerónimo Gil, de Mosquerola, Terol.	No s'indica.	26 gener 1638. Sense saber «cantar su parte».	31 agost 1641.	Per no tindre bona veu ni «cantar diestro su parte». Se li va fer roba mesos abans.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 18v-18r. ACCV Sacristía, roba 11 des. 1640.
10. Martín Vicente; no s'indica procedència.	No s'indica.	15 desembre 1639.	8 abril 1640 / 12 agost 1640.	Va marxar a Saragossa. Va tornar i marxar de nou.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 20v-20r.
11. Juan Montañés, de Mosquerola, Terol.	No s'indica.	10 agost 1642. Va vindre de la seu; li van pagar per fer-ho.	1 abril 1645.	Cobra a l'arribada per ser «diestro y buena voz». Va tornar a la seu.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 22v-22r. ACCV Sacristía, augment <i>prima mensis</i> març / bestretes 1644-1645.
12. Pedro [Maicas], d'Altura, Castelló.	No s'indica.	Juliol 1644.	Quaresma 1645.	Estava malalt «y no aprovechava la voz». Segons rebut, s'anomenava Pedro Maicas i era d'Altura.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 23v-23r. ACCV Sacristía, roba 20 set. 1644 / 7 abr. 1645.
13. Juan Bueno, del Pobo, Terol.	No s'indica.	19 octubre 1644.	Abril 1646. Rebut roba.	Surt per «no ser la voz a propósito».	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 23v-23r. ACCV Sacristía, 13 abr. 1646.

TAULA 1 (Continuació)
Infants castrats en el Coblegi del Patriarca. Segle XVII

<i>Infants capons</i>	<i>Edat</i>	<i>Entrada</i>	<i>Sortida</i>	<i>Diversos</i>	<i>Documents</i>
14. Juan Jusepe Clot, de València.	No s'indica.	6 abril 1645.	No s'indica.	Sortida immediata «por no ser de provecho».	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 24v-24r.
15. Pedro Mesples, de Daroca, Terol.	No s'indica.	11 maig 1645. Torna 28 octubre 1651 a condició de no marxar a una altra església.	Maig 1648? Desembre 1651. Roba.	Hi ha un Pedro que va fugir i es va enviar un agutzil a buscar-lo (tal volta per por de la pesta). Va marxar a la seu el 1648 i tornà el 1651.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 24v-24r / Tornada f. 28v. ACCV Sacristia, agutzil 3 set. 1647/roba 8/16 des. 1651.
16. Matías Iranzo, de Galve, Terol.	No s'indica.	28 maig 1648. Cobra salari 1 gener 1653.	15 agost 1653.	Va entrar a condició de no marxar a una altra església. Va passar a capellà segon el 1655. El 1657 ensenyà les <i>Danses del Corpus</i> .	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 26v-26r. ACCV Sacristia, salari 9 ag. 1655. ACCV Sacristia, <i>Processó</i> 8a Corpus 18 juny 1657.
17. Bartholome Berdún [Verdú], d'Utrillas, Terol.	12 anys «en treze».	18 maig 1656. Canta des de l'1 gener 1658.	13 febrer 1660.	Va marxar a la seu malgrat que se'l va gratificar per evitar que ho fes. Data de sortida segons rebut de salari.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 30v-30r. ACCV, <i>Determinaciones prima mensis</i> gen. 1658 / <i>prima mensis</i> gen. 1660. ACCV Sacristia, salari 13 febr. 1660.
18. Pedro Argiles, d'Alcalá de la Selva, Terol.	No s'indica.	9 novembre 1656.	14 novembre 1657.	Per no ser útil. Va passar a servir un canonge de la seu.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 30v-30r.
19. Juan Navarro, de Calamocha, Terol.	No s'indica.	16 maig 1658.	Octubre 1664.	Segons <i>Asiento</i> ..., acomiadat per «no ser de provecho».	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 32v-32r. ACCV Sacristia, roba 20 oct. 1664.

TAULA 1 (Continuació)
Infants castrats en el Col·legi del Patriarca. Segle XVII

<i>Infants capons</i>	<i>Edat</i>	<i>Entrada</i>	<i>Sortida</i>	<i>Diversos</i>	<i>Documents</i>
20. Antonio Quinto; no s'indica procedència.	No s'indica.	No s'indica.	Abril 1664.	Conegut per la roba feta per marxar.	No s'inscriu en l' <i>Asiento</i> . ACCV Sacristía, roba 5/16 abr. 1664.
21. Miguel Alcón, de Mosquerola, Terol.	No s'indica.	1670. De prova més de sis mesos.	2 desembre 1670.	No admès per incompetent i massa petit. Conegut pel rebut de roba.	No s'inscriu en l' <i>Asiento</i> . ACCV Sacristía, roba 2 des. 1670.
22. Joseph Gargallo, d'Alepuz, Sòria.	No s'indica.	19 gener 1673.	Reenviat a casa 1 abril 1673.	Per no aprofitar la veu. Posteriorment indica que fou compositor (és una errada).	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 39r. ACCV Sacristía, roba 21 gen. 1673 / viatge 1 abr. 1673.
23. Domingo Escobedo, d'Utrillas, Terol.	No s'indica.	8 febrer 1674. Guanya salari 1 gener 1677.	30 juny 1677?		ACCV, <i>Asiento</i> , f. 40v. ACCV Sacristía, salaris 30 juny 1677.
24. Gregorio Pérez, de Terol.	No s'indica.	22 novembre 1674. Guanya salari a l'arribada.	29 desembre 1678 va passar a «mozo de coro».	Ensenyà a dansar. Gratificat per cantar en el cor (ACCV, <i>Deteminaciones</i> , f. 309, <i>prima mensis</i> maig 1679). Va marxar a Cuenca i després a Madrid (no indica data).	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 40r / f. 41v, «mozo». ACCV Sacristía, salaris 25 juny / 31 des. 1675 / 25 juny / 31 des. 1676 / 30 juny / 31 des. 1677 / 25 juny / 31 des. 1678
25. Antonio Lança, de Móra de Rubiols, Terol.	No s'indica.	24 juny 1677.	5 agost 1678.	Acomiadat pel Col·legi. No dona la raó.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 40r. ACCV Sacristía, roba 5 ag. 1678.
26. Domingo Catalán, de Galve, Terol.	No s'indica.	5 gener 1679.	26 juny 1683.	Acomiadat pel Col·legi «por no ser de provecho».	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 41v. ACCV Sacristía, roba 28 juny 1683.

TAULA 1 (Continuació)
Infants castrats en el Col·legi del Patriarca. Segle XVII

<i>Infants capons</i>	<i>Edat</i>	<i>Entrada</i>	<i>Sortida</i>	<i>Diversos</i>	<i>Documents</i>
27. Isidoro Gómez, d'Híjar, Terol.	No s'indica.	27 març 1692.	No s'indica.	Elecció sense efecte.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 44r.
28. Juan Francisco Conexero, de Montalbán, Terol.	No s'indica.	3 desembre 1693.	14 octubre 1700.	Va marxar a ocupar una capellania no especificada.	ACCV, <i>Asiento</i> , f. 45r. ACCV Sacristía, <i>salariis</i> 31 des. 1696 / 14 oct. 1700.

SIGLES

ACCV: Arxiu de Corpus Christi de València

ACV: Arxiu de la Catedral de València

FONTS DOCUMENTALS

ACCV SACRISTÍA. *Asiento delos infantillos moços de coro, acólitos, monaguillos, asistente, portero y campanero, 1610-1823*. Sign. ACCV-SF-144. [La foliació d'aquest document numera en sentit invers al comú: així, es comencen a numerar els fulls en el verso (f. 2v-2r), com es pot observar en el quadre annex a l'article.]

ACCV SACRISTÍA. *Correcciones delos ministros dela Capilla y Colegio de Corpus Christi 1608-1742*. Sign. ACCV-AR/3-183h.

ACCV SACRISTÍA. *Hojas de salarios anuales por tercias*. [Sense catalogar]

ACCV SACRISTÍA. *Libro de Determinaciones I*. Sign. ACCV-SF-157.

ACCV SACRISTÍA. *Libro de Nominaciones*. Sign. ACCV-SF-140.

ACCV SACRISTÍA. *Recibos, órdenes de pago, memoriales, edictos y gasto menudo*. [Sense catalogar]

ACV. *Salarios 1605-1810*. Manuscrit sign. 1631.

CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ DE LES FONTES DOCUMENTALS

Manteniment de la llengua castellana que es feia servir en tots els documents del Col·legi.

Modernització de la puntuació, majúscules i accents.

Respecte de l'ús de la *h*.

Respecte de les alternances *y/i* i *b/v*.

Respecte de les variants que produeixen variacions fonètiques. Per exemple, l'alternança *z/ç* i *j/x*.

BIBLIOGRAFIA

- CACCINI, Giulio. *Le nuove musiche*. Florència, 1601. [Ed. facsímil: Florència: Studio per Edizioni Scelte, 1983. (Archivum Musicum; 13)]
- COVARRUBIAS OROZCO, Sebastián de. *Tesoro de la lengua castellana o española, 1611*. [En línea]. <<http://fondosdigitales.us.es/fondos/libros/765/16/tesoro-de-la-lengua-castellana-o-espanola/>> [Consulta: gener 2016].
- GREGORI, Josep Maria. «Falsetistas y evirados: reflexiones sobre la tradición tímbrica hispánica y las partes de *Cantus* y *Altus* en el tránsito del Renacimiento al Barroco». *Revista de Musicología*, vol. 16, núm. 5: *XV Congreso de la Sociedad Internacional de Musicología: Culturas Musicales del Mediterráneo y sus Ramificaciones* (1993), p. 2770-2782.
- MEDINA, Ángel. *Los atributos del capón: Imagen histórica de los cantores castrados en España*. Madrid: ICCMU, 2001.
- RIBERA, Juan de. *Constituciones de la Capilla de Corpus Christi, 1610*. València: Bernardo Nogués, 1661. [Reed., València: Ferrer Orga, 1896]
- STEVENSON, Robert. *La música en las catedrales españolas*. Madrid: Alianza Música, 1992.